

ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ

Κείμενα Παιδευτικού Προβληματισμού

ΙΔΡΥΤΗΣ: Κ. Ν. ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ

Δύσκολον θρέμμα άνθρωπος

ΠΛΑΤΩΝ

Ο ρόλος του μαθητή στον σχεδιασμό του Αναλυτικού Προγράμματος
Επιμόρφωση εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση των ΤΠΕ και εκπαιδευτικών λογισμικών

Τα χαρακτηριστικά του αποτελεσματικού διευθυντή δημοτικού σχολείου

Διαζύγιο, χωρισμένοι γονείς και μαθητές

ΑΦΙΕΡΩΜΑ: ΘΕΜΑΤΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα:

Δυσλεξία, μαθησιακές δυσκολίες, αναπηρία, τάξεις ένταξης

Γράφουν:

- ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΙΑΒΡΙΜΗΣ • ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΚΑΡΗ • ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΡΑΜΜΕΝΟΥ • ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΛΟΠΙΑΝΝΑΚΗΣ
• ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΑΡΙΤΣΑ • ΛΑΟΥΡΑ ΛΟΪΖΙΔΟΥ • ΜΑΡΙΝΑ ΛΟΥΑΡΗ • ΕΛΕΝΗ ΜΠΑΚΑΛΜΠΑΣΗ
• ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΥΛΩΝΑΣ • ΤΟΝΙΑ ΠΑΝΤΕΛΑΙΟΥ • ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ • ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΣΤΕΛΛΑΚΗΣ
• ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΑΦΟΣ • ΑΓΟΡΙΤΣΑ ΤΣΙΟΒΟΥΛΟΥ • ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ ΦΩΚΑΣ
• ΧΡΥΣΗ ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ

Σχολιάζουν την εκπαιδευτική επικαιρότητα:

- ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΣΛΗΣ • ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΤΕΦΟΣ • ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΑΦΟΣ
• ΚΩΣΤΑΣ ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ

ΕΤΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ • ΑΘΗΝΑ • 2012

Χρυσή Χατζηχρήστου   Αικατερίνη Γκαρή
Κωνσταντίνος Μυλωνάς   Αγορίτσα Τσιόβουλου
Βασιλική Καρίτσα   Παναγιώτης Γιαβρίμης

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΔΙΑΖΥΓΙΟ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΧΩΡΙΣΜΕΝΩΝ ΓΟΝΕΩΝ

Εισαγωγή

Η μεγάλη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων παγκοσμίως, αλλά και στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες, καθιστά πλέον το διαζύγιο μια σημαντική οικογενειακή και κοινωνική πραγματικότητα. Ο χωρισμός των γονέων και το διαζύγιο αποτελεί μία σύνθετη διαδικασία που συνεπάγεται ποικίλες αλλαγές σε πολλούς τομείς της ζωής όλων των μελών της οικογένειας και διαφορετικά στάδια προσαρμογής. Επιπρόσθετα, η ύπαρξη στερεοτυπικών αντιλήψεων και προκαταλήψεων στην κοινότητα σχετικά με το διαζύγιο επιδρά αρνητικά στην προσαρμογή όλων των μελών της. Η καταγραφή επομένως των αντιλήψεων και στάσεων των μελών της κοινότητας και ειδικότερα των «σημαντικών άλλων» για τη ζωή παιδιών και εφήβων είναι απαραίτητο βήμα για την κατανόηση της διαδικασίας του διαζυγίου και των ψυχολογικών διεργασιών που αφορά. Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου ερευνητικού προγράμματος που αποσκοπεί στη διερεύνηση των στάσεων και αντιλήψεων των μελών της ελληνικής σχολικής κοινότητας σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων, στο πλαίσιο της κατανόησης των ψυχοκοινωνικών διαστάσεων των διαδικασιών του διαζυγίου και της ανάπτυξης ενός μοντέλου έρευνας και συμβουλευτικής υποστήριξης των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα (Χατζηχρήστου, 1999). Επιπλέον, η έρευνα αυτή εντάσσεται στην προσπάθεια δημιουργίας μιας ευρείας βάσης δεδομένων σχετικά με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά, τις αντιλήψεις και τις ανάγκες του ελληνικού μαθητικού πληθυσμού αλλά και των υπόλοιπων μελών της σχολικής κοινότητας (εκπαιδευτικών, γονέων, ειδικών ψυχικής υγείας). Τα δεδομένα αυτά, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη ενός θεωρητικού-ενοσιολογικού πλαισίου,

---

Οι συγγραφείς αποτελούν επιστημονική ομάδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (Πρόγραμμα Ψυχολογίας)

αξιοποιούνται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή κατάλληλων παρεμβάσεων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα με στόχο την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της ψυχικής ανθεκτικότητας και ευεξίας της σχολικής κοινότητας (Χατζηχρήστου, Δημητροπούλου, Λυκισάκου & Λαμπροπούλου, 2009· Hatzichristou, Lykitsakou, Lampropoulou, & Dimitropoulou, 2010· Hatzichristou, Lampropoulou, Lykitsakou, & Dimitropoulou, 2010).

Στη διεθνή βιβλιογραφία φαίνεται ότι το διαζύγιο των γονέων προκαλεί στα παιδιά ποικίλες αντιδράσεις και δυσκολίες προσαρμογής, των οποίων η ένταση και η διάρκεια παρουσιάζουν ατομικές διαφορές. Όσον αφορά στις διαφορές στις αντιδράσεις και στη γενικότερη προσαρμογή των παιδιών σε σχέση με το φύλο τους, αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι τα αγόρια αντιδρούν εντονότερα και για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο διαζύγιο, λαμβάνουν λιγότερη θετική στήριξη, νιώθουν ότι δέχονται περισσότερες επικρίσεις από τους «σημαντικούς άλλους» και παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα εξωτερικευμένης συμπεριφοράς, σε αντίθεση προς τα κορίτσια, τα οποία παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα εσωτερικευμένης συμπεριφοράς (Nunes-Costa, Lamela, & Figueiredo, 2009· Shaw, 1991· Storksen, Roysamb, Moum, & Tambs, 2005· Zill, Morrison, & Coiro, 1993). Ωστόσο, τα αγόρια φαίνεται να αντιδρούν περισσότερο θετικά στην παρουσία νέου συντρόφου στη ζωή της μητέρας, διότι τον θεωρούν ως το «πατρικό πρότυπο» που απουσίαζε, ενώ τα κορίτσια αντιδρούν περισσότερο αρνητικά θεωρώντας τον ως «εισβολέα» στη σχέση τους με τη μητέρα τους (Hetherington, 2005· Shaw, 1991).

Όλες αυτές οι έντονες αντιδράσεις των παιδιών φαίνεται ότι μειώνονται σημαντικά σε διάστημα δύο περίπου χρόνων μετά το διαζύγιο και η προσαρμογή των παιδιών συσχετίζεται με συγκεκριμένες αλλά και καθοριστικές παραμέτρους που προέρχονται από το περιβάλλον τους (Hetherington, 2005· Mahony, 1997), όπως είναι η ψυχολογική κατάσταση των γονέων, το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας, ο βαθμός στήριξης που δέχονται, η ποιότητα της σχέσης γονέα-παιδιού καθώς και αυτή των γονέων μεταξύ τους μετά το χωρισμό και ο βαθμός ικανοποίησης των παιδιών από τις αποφάσεις που ελήφθησαν σχετικά με τη διαμονή τους και τις επισκέψεις του ενός γονέα (Angarne-Lindberg, Wadsby, & Bertero, 2009· Halpenny, Greene, & Hogan, 2008· Kelly, 2006· Nunes-Costa, Lamela, & Figueiredo, 2009· Parkinson, Cashmore, & Single, 2005· Risch, Jodl, & Eccles, 2004· Wallerstein & Kelly, 1980).

Αναφορικά με τις αντιλήψεις και στάσεις των παιδιών σχολικής και εφηβικής ηλικίας σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων, η βιβλιογραφία παρουσιάζει περιορισμούς και κενά. Η παρούσα μελέτη, στη προσπάθεια να καλύψει ένα μέρος αυτού του κενού της βιβλιογραφίας, αξιοποιεί τη συμβολή της Κοινωνικής Ψυχολογίας στη Σχολική Ψυχολογία, συνεισφέροντας σε διαφορετικά στάδια της έρευνας στο χώρο της Σχολικής Ψυχολογίας στην παρούσα μελέτη (Medway & Cafferty, 1999· Sadava, 1997). Αξιοποιείται στην πα-

ρούσα έρευνα το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Κοινωνικής Ψυχολογίας για τη μελέτη της οικογενειακής ομάδας, θεωρώντας την ως μια ομάδα που μεταβάλλεται δυναμικά και με ταχύτητα μέσα στο χρόνο, ώστε ο όρος «οικογένεια» να συμπεριλαμβάνει πλέον πολλές διαφορετικές μορφές και δομές οικογενειακής ζωής και να αντικαθίσταται σταδιακά από τον όρο «οικογένειες». Η «οικογένεια διαζευγμένων γονέων» αποτελεί μία από τις «εναλλακτικές σύγχρονες οικογένειες» η οποία, μετά το διαζύγιο των γονέων, συνεχίζει να ασκεί επιρροή και να έχει σημασία για το παιδί /τα παιδιά της οικογένειας, αλλά αντιμετωπίζεται από την κοινότητα με διαφορετικές στάσεις από αυτές προς τη «συμβατική οικογένεια» (Γεώργας, Γκαρή, & Μυλωνάς, 2004 · Γκαρή, Μυλωνάς, & Δαβίδ-Σπανοπούλου, 2006).

Η έννοια των στάσεων ως κεντρικός τομέας μελέτης στην Κοινωνική Ψυχολογία και βασικός τομέας διερεύνησης στην παρούσα έρευνα, ορίζεται από την Κοινωνική Ψυχολογία ως ένα διαρκές σύστημα απόψεων που αποτελείται από γνωστικά στοιχεία, συναισθηματικά στοιχεία, καθώς και κάποιες τάσεις για εκδήλωση συμπεριφοράς (Petty & Cacioppo, 1981). Οι στάσεις αποτελούν σχετικά σταθερά συστήματα απόψεων, τα οποία προετοιμάζουν και καθοδηγούν το άτομο να ζήσει με τρόπους κατάλληλους σε μία συγκεκριμένη κοινωνία (Rokeach & Ball-Rokeach, 1989).

Στις ελάχιστες έρευνες που μεταξύ άλλων έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με τις στάσεις και αντιλήψεις παιδιών για το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων, εξετάζονται συγκεκριμένες πτυχές του θέματος. Έτσι, φαίνεται ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας που έχουν χωρίσει οι γονείς τους εκφράζουν θετικότερη στάση για το διαζύγιο, ιδιαίτερα εάν έχουν βιώσει έντονες ενδοοικογενειακές συγκρούσεις και εχθρότητα ενώ υπάρχουν και εκείνα που εξαιτίας της στέρησης του ενός γονέα γίνονται ένθερμοι υποστηρικτές του γάμου (Amato & Booth, 1991). Παράλληλα, τα παιδιά χωρισμένων γονέων αποδέχονται πιο εύκολα την εικόνα της οικογένειας που περιλαμβάνει ένα μόνο γονέα και ένα παιδί (Horm-Wingerd & Groves, 1992) και φαίνεται ότι είναι σε θέση να κατανοήσουν το διαζύγιο από την ιδιαίτερη οπτική πλευρά του κάθε γονέα και αναγνωρίζουν την ανάγκη των γονέων τους να διατηρήσουν απόσταση ανάμεσα τους (Kurdek, 1986). Ωστόσο, ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό παιδιών επιθυμεί την επανασύνδεση των γονέων τους (Ebling, Pruett, & Pruett, 2009· Jennings & Howe, 2001), καθώς και τη συνοχή μέσα στο οικογενειακό πλαίσιο που χάθηκε λόγω των αλληπάλληλων και πολυεπίπεδων αλλαγών που επέφερε το διαζύγιο στην καθημερινότητά τους (Ebling et al., 2009). Τα παιδιά εφηβικής ηλικίας που έχουν χωρίσει οι γονείς τους έχει διαπιστωθεί πως εκφράζουν και αυτά θετική στάση για το διαζύγιο. Παρόλο που αντιλαμβάνονται το διαζύγιο ως ένα στρεσογόνο γεγονός, υποστηρίζουν συνήθως ότι επιφέρει θετικές αλλαγές στην προσωπικότητα των γονέων και θεωρούν και τους δύο γονείς υπεύθυνους για το χωρισμό τους (Kurdek, 1986). Πιστεύουν επίσης ότι και οι δύο γονείς πρέπει να έχουν μία συνεχή και ουσιαστική σχέση με τα παιδιά τους μετά το χωρισμό τους και θεωρούν πολύ σημαντική τη δια-

τήρηση της επικοινωνίας και της σχέσης τους με τα αδέρφια τους (Parkinson et al., 2005), η οποία, όπως έδειξε έρευνα των Sheehan, Darlington, Noller, & Feeney (2004) μπορεί να χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα τόσο αντιπαλότητας και επιθετικότητας μεταξύ τους, όσο και στοργής και φροντίδας σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης των συγκρούσεων των γονέων τους και της απουσίας του ενός γονέα. Επιπρόσθετα, έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά διαζευγμένων γονέων τόσο σχολικής όσο και εφηβικής ηλικίας έχουν θετικότερη στάση απέναντι στη μητέρα, αποδίδοντας σ' αυτή περισσότερα θετικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας και λιγότερα αρνητικά, συγκριτικά με τον πατέρα (Ebling et al., 2009· Jennings & Howe, 2001). Ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ακόμη την ανάγκη των παιδιών αυτών για στήριξη και βοήθεια από συνομηλίκους και άλλα σημαντικά πρόσωπα στη ζωή τους, καθώς και από ειδικούς, προκειμένου να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το διαζύγιο των γονέων τους και να προσαρμοστούν στις αλλαγές που επιφέρει (Angarne-Lindberg et al., 2009· Halpenny et al., 2008).

Σχετικά με τα παιδιά μη διαζευγμένων γονέων από την άλλη, παλιότερες έρευνες δείχνουν ότι δεν αποδέχονται το διαζύγιο για τις οικογένειες που έχουν παιδιά, αναγνωρίζουν όμως την αναγκαιότητά του σε ορισμένες περιπτώσεις (π.χ ενδοοικογενειακές συγκρούσεις) (Van Wamelen, 1990). Πιστεύουν επιπλέον πως το διαζύγιο επιφέρει δυσκολίες προσαρμογής και προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά, εξωτερικευμένης για τα αγόρια, εσωτερικευμένης για τα κορίτσια. Κοινωνιομετρικές έρευνες επίσης έχουν δείξει ότι τα παιδιά χωρισμένων γονέων έχουν μικρότερη αποδοχή από τους συνομηλίκους τους (Guidubaldi, Cleminshaw, Perry, & McLoughlin, 1983· Hatzichristou, 1993). Παρόλο αυτά, πρόσφατη έρευνα των Guttman, Lazar, & Karni (2008) δείχνει αλλαγή τα τελευταία χρόνια των αρνητικών στάσεων και στερεοτυπικών αντιλήψεων παιδιών εφηβικής ηλικίας απέναντι στα παιδιά που έχουν χωρίσει οι γονείς τους, καθώς διαπιστώθηκε ότι τα παιδιά δεν αξιολογούν πλέον αρνητικά τη σχολική επίδοση καθώς και τη συναισθηματική και κοινωνική προσαρμογή των παιδιών διαζευγμένων γονέων, όπως πριν από δύο δεκαετίες.

Η παρούσα έρευνα συμβάλλοντας με τη διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με το διαζύγιο και την προσαρμογή των παιδιών μετά το χωρισμό των γονέων, αποσκοπεί σε μια μακροπρόθεσμη συμβολή στο σχεδιασμό προγραμμάτων συμβουλευτικής παρέμβασης στο σχολείο, με στόχους τη στήριξη των μαθητών που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες, την ευαισθητοποίηση παιδιών και εκπαιδευτικών σχετικά με το διαζύγιο και τη συμβολή στην αλλαγή των στερεοτυπικών αντιλήψεων και αρνητικών στάσεων όλων των μαθητών σχετικά με το διαζύγιο και τις διαφορετικές μορφές οικογένειας.